

Az egyházi zene fontosságát hangsúlyozó és munkásságukkal annak megelevenedését munkáló egyházzeneészeink —Árokháty Béla, Csomasz Tóth Kálmán, Ádám Jenő, vagy a fiatalabbak közül Berkesi Sándor, Karasszon Dezső, Bódiss Tamás, Fekete Csaba, Dávid István, ifj. Fekete Károly— valamennyien hangsúlyozzák a zene liturgiai fontosságát —szemben a Zwingliék komorságával— az istentiszteletben. Kálvin is tudta s tanította, hogy az énekelt ige —ez a kifejezés ugyan Luthertől származik— különösen, ha hangszerek is kísérik, erőteljesebben hat, mint a csupán elmondott szöveg. A gregorián sok száz éves gyakorlata áll bizonyoságként e meggyőződés mögött. Joggal panaszolják fel egyházzeneészek ennek a gazdag énekkultúrának az elsorvadását. Minden tisztelet megilleti őket a helyreállítás érdekében való erőfeszítéseikért.

A 19. század elejére az istentisztelet —mind zenei, mind teológiai— megszegényedésének folyamata nagyon előrehaladt. A fentiekben szomorúan láthattuk, hogy ebben döbbenetes módon mind a pietizmus, mind a racionalizmus szerepet játszott. A pietizmus a közösségi szempontok, így az istentiszteleti élet, a liturgia, a múlttal való folytonosság, valamint a jelenvaló világban élő egyházzal szükséges kapcsolatok elhanyagolásával. A racionalizmus pedig mindenekelőtt a bibliai Logos-koncepció —mely szerint az Örök Logos, a Szentháromság Második Személye, aki egy az Atyával és a Szentlélekkel, aki testté, emberré lett— feladásával, félre tételével, annak a görög rációlogos koncepció behelyettesítésével, a keresztyénség alapjait támadta. Ha az egyházban a ráció uralkodik, akkor nincs misztérium: nincs valóságos Isten és valóságos ember Krisztus. Ha pedig nincs trinitárius krisztológia, nincs ekklézológia sem: így az egyház valami erkölcsökkel foglalkozó társasággá sorvad, amelynek összejövetelein ezekről a témákról előadásokat, értekezéseket tartanak.

Az 1806–13-ban Debrecenben kiadott Énekeskönyvben még vannak litániák és felgetős imák. A század második felére ezeket alig használják. A Benedek-féle Énekeskönyvben ezek teljesen kimaradtak. Egyházzenei kutatónk szerint már a század elején is csak maradványok találhatók. Az ősi Te Deum, Nicetas (335–414) éneke Huszár Gál (RÉ 242) és Szőnyi Benjámín (RÉ 243) közvetítésével használatos volt. A bibliaolvasás rendszerint a perikópát követve történt. Olvasását nem mindig a lelkész végezte. A Szentlélekért való könyörgés elengedhetetlen volt.

A teljes istentisztelet szerves része volt a bűnvallás és feloldozás. Az Öreg Gradualban adott heti, az introitus részét képező dialógusok is magukban foglalták a bűnvallást külön feloldozás nélkül.

Az adakozás jó ideig az istentiszteletben történt ...

Sajnálatos módon a nyomtatott liturgiás könyvekből a későbbiekben hiányzott a Huszár Gálnál még oly fontos szerepet játszó Nicea-Konstantinápolyi Hitvallás. Helyette vagy az Apostolicum vagy Athanasius Hitvallása (Quicumque vult salvus esse), vagy egyik sem hangzott. A hitvallások üzenete viszont benne van a nagyon mélyen trinitárius krisztológiai jellegű, de igen terjedelmes tanításokban, melyek a szertartás részét képezték. Kézírtos liturgiákban még a 19. század első felében is találkozunk a Nicea-Konstantinápolyi Credo-val is.

Pásztor János: *Liturgiai irányzatok a magyar református egyházban*. D. Dr. Harsányi András Alapítvány Kuratóriuma, Debrecen 2007. 162–165. jegyzetek nélkül.